

HET INDIVIDU EN HET SOCIALISME ALS COLLECTIEF PROJECT Filosofische beschouwingen*

Hubert Dethier

1.

De tegenstelling tussen Proudhon en Marx kan niet herleid worden tot een persoonlijke kwestie, hoewel de vraag of Marx een zekere afgunst voelde t.o.v. Proudhon niet zonder belang is. Marx was echter een revolutionair, Proudhon een opstandeling. Hierin vinden we het grootste verschil tussen beiden en het is onoverbrugbaar. Volgende citaten kunnen dit illustreren; in een brief aan Karl Marx, die hem om medewerking aan een tijdschrift vraagt, schrijft Proudhon o.m. het volgende (17 mei 1846): "Cherchons ensemble, si vous voulez, les lois de la société, le mode dont ces lois se réalisent, le progrès suivant lequel nous parvenons à le découvrir; mais pour l'amour de Dieu!, après avoir démoli tous les dogmatismes a priori, ne songeons point à notre tour à endoctriner le peuple; ne tombons pas dans la contradiction de votre compatriote Martin Luther, qui, après avoir renversé la théologie catholique, se mit aussitôt, à grands renforts d'excommunications et d'anathèmes, à fonder une théologie protestante. (...) faisons nous une bonne et loyale polémique, donnons au monde l'exemple d'une tolérance savante et prévoyante, mais, parce que nous sommes à la tête d'un mouvement, ne nous faisons pas les chefs d'une nouvelle intolérance, ne nous posons pas en apôtres d'une nouvelle religion, cette religion fut-elle la religion de la logique, la religion de la raison. Accueillons, encourageons toutes les protestations; flétrissons toutes les exclusions, toutes les mysticismes; ne regardons jamais une question comme épuisée, et quand nous aurons usé jusqu'à notre dernier argument, recommençons s'il faut, avec l'éloquence et l'ironie."(A)(1)

In dezelfde brief stelt hij uitdrukkelijk dat hij niet gelooft in een revolutionaire actie als middel tot sociale hervorming; door een economische dialectiek zou het privé-eigendom innerlijk ontbonden worden. In dit kader is volgende passage niet zonder belang: "Nos prolétaires ont si grande soif de science, qu'on serait fort mal accueilli d'eux, si on n'avait à leur présenter à boire que du sang." (B)(2)

In dezelfde brief verdedigt Proudhon Karl Grün; deze Grün werd door Marx in zijn brieven aan Proudhon afgeschilderd als een "handelaar" in moderne ideeën, als een gevaarlijk persoon ("cet homme est dangereux"), als een onbe-

---

* De vertalingen van de Franse passages vindt u na de tekst van het artikel.

schaamd iemand die zich uitgaf voor de "professor" van Proudhon: "Gardez-vous donc de ce parasite. Peut-être vous reparlerai-je plus tard de cet individu." (C)(3)

Proudhon echter is verdraagzaam. Het laat hem koud dat iemand niet denkt zoals hij, juist omdat hij geen heil ziet in revolutie, welke alleen mogelijk is door de bewustwording van de massa. De marxistische visie daarentegen is totaal en revolutionair; ze heeft geen strikt individuele betekenis en ze is wetenschappelijk. In de scheikunde of de fysica bijvoorbeeld is het onderzoek vrij, maar de bereikte kennis is trans-individueel. Zo is ook de visie van Marx: ze is niet subjectief, maar ze weerspiegelt de objectieve sociale werkelijkheid. De marxistische kritiek is daarom evenmin subjectief; parallel met de marxistische visie weerspiegelt ze een objectieve, werkelijke kritiek, nl. die van het reële proletariaat, dialectisch voortgebracht door het kapitalisme als zijn eigen werkelijke negatie.

Deze idee is slechts een weerspiegeling van de werkelijkheid, maar daarom is ze niet bijkomstig of overbodig; ze behoort tot die sociale realiteit zelf, waarmee ze op praktische wijze verbonden is. Hier vinden we ook een analogie met de wetenschap, die door het experiment of de empirische verificatie verbonden is met de praxis. De wetenschap zélf is praxis of eenheid van theorie en praktijk wanneer we er van uit gaan dat de praktijk van de wetenschap in de eerste plaats het verifiërend of ontdekkend experiment is.

Deze laatste stelling heeft Marx uitgebreid tot de industrie en de techniek, wat als consequentie heeft dat de wetenschap ook sociaal praktisch wordt en verbonden is met een bepaalde produktiewijze, zonder daarom door deze helemaal opgeslorpt te worden; de vooruitgang van de wetenschap revolutioneert juist de produktieverhoudingen door de ontwikkelingen in de produktiemiddelen te stimuleren.

Hetgeen Marx aldus wetenschappelijk vaststelt, kan niet meer betwijfeld worden. Maar juist hieraan twijfelde Proudhon; hij was zelfs niet overtuigd dat het socialisme een noodzakelijk gevolg was van het kapitalisme. In menig opzicht twijfelde hij ten eerste aan dit "socialisme" zelf. Bij Proudhon speelde de persoonlijke verbondenheid met het historisch verloop, het individuele protest, de persoonlijke opstand, een fundamentele rol. Vanuit deze visie bouwde hij zijn onderzoek op, zodat zijn praxis totaal verschilde van die van Marx: ze eist steeds het individu op en legt de nadruk op zijn belang. De vrijheid is daarom essentieel voor Proudhon. Hij negeert de gemeenschappelijke actie niet, maar doet een beroep op de individuele beslissing. Uit zijn kritiek op Proudhon blijkt dat Marx dit heel duidelijk onderkent: "On le voit, la méthode historique et descriptive de M. Proudhon est bonne à tout, elle répond à tout, elle explique tout. S'agit-il d'expliquer historiquement la génération d'une idée économique, il suppose un homme qui propose à d'autres hommes, ses collaborateurs dans des fonctions diverses, d'accomplir cet acte de génération, et tout est dit".(D)(4) De tegenstelling is

fundamenteel: Proudhon ziet geen structuur in de geschiedenis, geen innerlijke (redelijke) samenhang van de historische feiten. De gebeurtenis ("l'événement") en het individuele menselijke organisme spelen een overwegende rol. Zonder deze factoren evenwel totaal te negeren, maakt Marx ze ondergeschikt aan een structuur, gefundeerd op de arbeid in een bepaald stadium van de menselijke ontwikkeling. Dit structuralisme is bij Karl Marx een totaliserende dialectiek van de geschiedenis of een historische, zich in de tijd en door de arbeid verwezenlijkende dialectiek. Deze arbeid verschilt echter essentieel van de werkzaamheid van het dier dat zelf instrument is en waar de arbeid een sociaal karakter zonder geschiedenis aanneemt (zoals bij de mier of de bij); in dit laatste geval is de arbeid stagnant en daarom mythisch.

2.

Van marxistische en ook van positivistische zijde wordt sinds lang het einde van de filosofie geproclameerd. Bij al deze proclamaties wordt steeds verondersteld dat de filosofie een zeer verspreid weten met een zeer bepaalde inhoud is. Hoeveel personen hielden zich in de 17de, 18de, 19de eeuw bezig met "de filosofie"? In de 18de eeuw waren er "de filosofen", waaronder Jean-Jacques Rousseau die een rechtstreekse invloed heeft uitgeoefend op de Franse revolutie. Als filosoof? Hieraan dient getwijfeld te worden.

Het probleem van het einde van de filosofie werd dus meerdere malen gesteld. Eerst door Hegel, voor wie de geschiedenis van de filosofie zich voltooide en opgeheven had in zijn systeem, wat volgens hem een verdere ontwikkeling onmogelijk maakte.

Aan dit laatste twijfelde Ludwig Feuerbach en hij ontwierp een filosofie van de toekomst, die de religie zou opvolgen.

Bruno Bauer verscherpte dit standpunt: de filosofie zou het instrument tot de eeuwenoude religieuze zelfverwezenlijking van de mens worden, namelijk door een transformatie naar opstandige kritiek. Later twijfelde Bruno Bauer hier zelf aan: hij stelde vast dat de techniek en de praktische problemen de overhand kregen en de filosofie haar einde beleefde. Zo dachten ook Kierkegaard, Nietzsche en Marx er over, elk volgens zijn eigen visie en uitgangspunten.

Kierkegaard zag in de filosofie de objectiviteit, het historisch bestaan en de verzoening met het algemene, het esthetisch-ethisch stadium. Hij legde daarom de nadruk op "het religieuze" dat wezenlijk geen uitstaans heeft met enige historische of kerkse godsdienstigheid ("religiositeit A"). Hierbij groeide er bij hem een zeer grote waardering voor de Griekse filosofen, die, tegenover de objectieve religiositeit van de polis, hun eigenlijke en echte religiositeit plaatsten. De

Griekse filosofie was daarom volgens Kierkegaard in de authentieke zin existentieel en subjectief. De existentiële gedachte van Kierkegaard is enig in haar soort, omdat deze in de 19de eeuw herhaalde en verwezenlijkte wat voordien door de Griekse filosofen geponeerd werd. Het einde van de filosofie betekent bij Kierkegaard de ondergang van de officiële filosofie en het begin van een authentieke filosofie van de existentie: de existentiële filosofie van de Enkeling.

Nietzsche noemde de filosofie socratisch-platonisme, die zich in de tegenstelling tussen theorie en werkelijkheid een ware wereld opbouwde, de zinnelijke werkelijkheid tot schijn herleidde en hiermee het nihilisme invoerde. Het einde van de filosofie betekent derhalve het einde van het nihilisme, ofte het einde van het christendom, de laatste telg van de filosofie met zijn politieke consequenties (liberalisme, socialisme, nationalisme). Voor Nietzsche stelde zich hierdoor het probleem van een nieuwe filosofie. Hij wees op de ideeën van de pre-socratische denkers, op een filosofie in het geheel van het “kosmisch zijn”, maar die nieuwe filosofie heeft Nietzsche nooit uitgebouwd. Hij verzonk in het labyrint van een negatieve dialectiek (“Wie Man mit dem Hammer philosophiert”) en in een esthetisme dat hij “Wil tot Macht” noemde.

Marx vertrok vanuit de totale filosofie van Hegel en had af te rekenen met de kritische filosofie van Bruno Bauer. De filosofie als een gnosis, die door inzicht an sich de mens zou redden, verwierp hij. De filosofie werd bij Marx verwezenlijking, praxis; ze was geen praktische theorie of een op zichzelf staande wetenschap of theorie meer. In plaats daarvan kwam de politiek, met al wat ze aan theorie en actie veronderstelde: de filosofische praxis. De opvolgers van Marx begrepen het althans zo...

Lenin, die voor het probleem stond van de organisatie van een revolutionaire partij, paste die theorie ten volle toe: de Partij werd de bewuste avant-garde van het revolutionaire proletariaat, dat door haar geschoold werd. Er kan geen revolutionaire beweging bestaan zonder theorie, zonder filosofie, en de filosofie van de Bolsjewistische partij werd het marxisme, later het marxisme-leninisme. De filosofie werd partijdig, wat een totaal nieuwe gestalte van de filosofie impliceerde.

Stalin maakte van het marxisme-leninisme een gesloten, samenhangend en gemakkelijk begrijpbaar systeem, verplichtend voor alle leden van de Partij en tevens een leidraad voor de Staat. De filosofie werd ideologie en ze is het nog steeds bij de communisten, welke ook hun strekking moge wezen. Juist door het feit dat de filosofie partijdig werd, stelde ze een einde aan de filosofie die uitging van de individuele bewustwording en ontstond er een totaal nieuw filosofisch concept: het marxisme-leninisme, dat zelfs niet te vergelijken valt met de scholastiek of met de academische filosofie.

Voor de denker kan zich het probleem stellen van de aanvaarding, de

verwerping of de verdere ontwikkeling van het marxisme. De aanvaarding betekent het aannemen van de geschriften van Marx en Engels als zijnde waar, zoals eens gedaan werd door de epicuristen ten overstaan van het werk van Epicurus. Hiermee verdween het epicurisme als filosofie en werd het een schoolleer, een "Wijsheid", die slechts bepaalde verdere ontwikkelingen toeliet.

De verwerping van het marxisme kon indertijd ongetwijfeld als een zeer moedige, opstandige en ook filosofische daad beschouwd worden, al riskeert men door de heftigheid waarmee dit gebeurt in een devotie voor Arthur Koestler of Albert Camus te vervallen; in het uiterste geval kan deze verwerping zelfs resulteren in extremen zoals het belijden van de partijfilosofie van het fascisme of van een nieuwe mythologie.

De voortzetting en de verdere ontwikkeling kan uitmonden in dogmatisme of devotie, maar kan ook diep en authentiek filosofisch zijn, voor zover er een filosofie ontstaat door een bezinning over een bepaald menselijk fenomeen; in dit geval wordt het marxisme als zodanig een meta-marxisme. Hiermee stelt zich het probleem van de filosofie zelf en van het zogenaamde "einde van de filosofie".

Er kan echter geen sprake zijn van het einde van de filosofie, daar de filosofie een denkende oriëntatie is van elke zelfbewuste mens ten overstaan van de kosmische totaliteit of de maatschappelijke "Umwelt" waarin hij zich bevindt. Hier spelen niet alleen de deelproblematieken, ook de totaliteit zelf kan worden beschouwd. In die totaliteit bevinden zich o.m. godsdienst, kunst, wetenschap, politiek, opvoeding, arbeid, sociale verhoudingen, economie, oorlog. Vanuit zijn zelfbewustzijn binnen het geheel waarin hij bestaat, denkt de filosoof daarom na over God, de menselijke creativiteit, het denken en het kennen, het handelen, de Staat. Zelfs het nadenken over het marxisme-leninisme verwijst naar de mogelijkheid én de noodzakelijkheid van de filosofie, die als zodanig geenszins in het quiëtisme, buiten de politiek-sociale verbondenheid, dient plaats te vinden. Dit quiëtisme vinden we echter terug bij de meeste theoretici van het marxisme of het marxisme-leninisme: bij Lucien Goldmann of bij Henri Lefèbvre is het marxisme een reine quiëtistische theorie geworden, al wijzen ze zo dikwijls op de praxis. Henri Lefèbvre oriënteert zich overigens vooral tegenover het officiële marxisme (5), dat vervallen is in een systeem, een neo-theologie met streng dogmatisch karakter. Het "einde van de filosofie" vond plaats binnen het officiële of orthodoxe marxisme door de installering van een academische, conformistische en dogmatische filosofie met contemplatief of rein theoretisch karakter. De werken van Henri Lefèbvre behoren ook tot dit academisme en deze contemplatie.

3.

Marx heeft vanaf 1845-1846 aan de filosofie als wetenschap verzaakt. De nieuwe filosofie was voor hem het wetenschappelijk socialisme, een revolutionair denken verbonden aan de praxis. De term "praxis" dient onderscheiden te

worden van de term "praktijk", daar deze laatste de werkzaamheid van de mens in het algemeen betekent, of nog: de gegeneraliseerde toepassing van de gedachte of theorie. De praxis betreft de historische bewustwording van het proletariaat (ter illustratie: de vervaardiging van een tafel is een praktisch probleem, maar de organisatie van de arbeidersklasse behoort tot de praxis). Marx zelf heeft de term niet expliciet gedefinieerd, maar de talrijke teksten waarin dit begrip voorkomt, wijzen op die betekenis. "Praxis" betekent dus essentieel "de zelfverwezenlijking of de zelfwerkzaamheid van de mens". Marx heeft de term "Selbstbestätigung" gebruikt in zijn "Deutsche Ideologie". Hij onderscheidt verschillende lagen in de zelfverwezenlijking:

1. als arbeid waardoor de mens zijn subsistentie verwerft;
2. als arbeid waardoor hij zichzelf uitdrukt in o.m. de kunst;
3. als hervormende of revolutionaire praxis waardoor hij nieuwe grondslagen voor zijn zelfverwezenlijking tracht te leggen.

De filosofie is aldus bij uitstek het bewustzijn van de praxis. Haar probleemstellingen kunnen niet rein theoretisch of abstract zijn (een zuiver weten om te weten), noch een morele casuïstiek of een wereldvisie. De probleemstellingen van de filosofie vormen één geheel met de praxis en veranderen met deze (ter illustratie: enerzijds zijn de probleemstellingen in Frankrijk anders dan in Italië in een zelfde periode, maar anderzijds zijn deze dezelfde, doordat er een gemeenschappelijke doelstelling is: namelijk de zelfverwezenlijking van de mens door de revolutionaire strijd van het proletariaat).

De revolutionaire strijd van het proletariaat had de ellende als drijvende kracht, wat Marx bondig beschreef in het inaugurale adres van de Eerste Internationale in 1864. Hierbij diende vastgesteld te worden (en Marx zelf deed dit min of meer) dat dit "ellendig proletariaat" in de periode van 1848 tot 1864 tamelijk rustig gebleven was. Dit proletariaat was uit zichzelf niet tot bewustzijn gekomen en Lenin wees er later op dat hiervoor de intellectuelen (van burgerlijke oorsprong) vereist waren. Lenin wees daarbij op het fenomeen dat de arbeidersklasse uit eigen kracht alleen een "trade-unionistisch bewustzijn" ontwikkelt. De leer van het socialisme is daarentegen voortgekomen uit de filosofische, historische en economische theorieën die door de ontwikkelde vertegenwoordigers van de bezittende klasse, de intelligentia, uitgewerkt waren. Ook de grondleggers van het moderne wetenschappelijke socialisme, Marx en Engels, behoorden volgens hun sociale status tot de burgerlijke intelligentia. Zo ontstond ook in Rusland de theoretische leer van de sociaal-democratie helemaal onafhankelijk van de spontane aangroei van de arbeidersbeweging; ze ontstond als een natuurlijk en onvermijdbaar resultaat van de ideologische ontwikkeling van de revolutionaire socialistische intelligentia (6). Lenin heeft dit feit slechts vastgesteld, hij heeft er de grondslag niet van gegeven. Hij doet immers een beroep op de theorie van Bruno Bauer, handelend over het belang van het "ophelderende idee" voor de socialistische bewe-

ging. Het socialisme is dus geen schepping van de "ellendige arbeidersklasse", maar van denkers, opgevoed in de geest van de filosofie, die met die "ellende" bégaan waren. Lenin stelt hierover het volgende vast: "Er bestond zowel een spontaan ontwaken van de arbeidersklasse, een ontwaken tot bewust leven en bewuste strijd, alsook een met de sociaal-democratische theorie gewapende revolutionaire jeugd, die stormachtig aangetrokken werd tot de arbeidersklasse" (7). De objectieve situatie, namelijk de spontane beweging van de arbeiders, heeft een parallel gehad bij de theoretisch ontwikkelde burgerlijke jeugd met socialistische tendenties. Hoe was het karakter van de verhouding tussen beide bewegingen? Voor zover we weten, is Lenin hierop niet ingegaan, maar ze stelt ten volle het probleem van de revolutionaire praxis en de filosofie.

We zullen de filosofie te berde brengen, zonder ze te preciseren. Is ze revolutionair van karakter of niet? Geen enkele eigenlijke filosoof is behoudsgezind en elke denker uit het verleden stuurde op de één of andere wijze aan op een radicale hervorming van het bestaande systeem. De filosofische epigonen daarentegen zijn behoudsgezind; zij houden zich orthodox aan de leer van de meester wiens juiste gedachte zij trachten te doorgronden en toe te passen. Bij hen gaat de filosofie over in een speculatief systeem (8).

De filosofie is echter revolutionair waar ze aanhoudend de beweging van de geschiedenis volgt en een antwoord poogt te geven op de problemen van de tijd. Dit gebeurt niet op een speculatieve, noch op een praktische wijze (twee vormen van abstractie), maar door zich innig met de praxis te verbinden. Zo wordt ze in essentie een filosofie van de politiek, daar de polis fundamenteel is voor elk filosofisch denken. In die optiek maakt het marxisme de filosofie niet overbodig, evenwel zonder daarom in een systeem van eeuwige waarheden of in een relativisme te vervallen.

Als filosofie wordt het marxisme een non-conformistisch historisch denken, evoluerend in de praxis, zodat ze van elke filosoof een diepe verbondenheid met de geschiedenis eist, anders vervalst deze opnieuw in het quiëtisme van het bespiegelend weten. Het hedendaagse Sowjet-marxisme echter is een ontwikkeld, zeer dogmatisch bespiegelend weten met naamloos karakter geworden.

Van belang in de filosofie is niet de inhoud als zodanig, maar het existentiële uitgangspunt, de Enkeling. Door de filosofie tot een soort wereldbeschouwing van de geest van de tijd te herteiden, heeft Hegel en later Wilhelm Dilthey de filosofie op een dwaalspoor gebracht, daar de Enkeling miskend werd: filosofie is een essentieel element in de bewustwording van de Enkeling binnen een historische algemeenheid. Die Enkeling kan niet zomaar de geschriften van Marx, noch het marxisme-leninisme aanvaarden. Hij staat voor het probleem van de eigen bewustwording in de geschiedenis. Hijzelf beslist over een eventuele interpretatie en/of assimilatie van een filosofische leer; hijzelf ontmoet het marxis-

me op zijn eigen wijze. Stelt deze leer zich als een bepaalde wetenschappelijk methode, zoals de psycho-analyse of de algebra, dan kan zij niet meer gelden als filosofie en wordt een andere filosofie voor de Enkeling een noodzakelijkheid. Die filosofie van de enkeling kan als zodanig niet speculatief zijn; ze heeft een protesterend karakter en ze is de denkende oriëntatie van de Enkeling binnen het intersubjectief Zijn.

4.

Bij vele denkers bestaat de neiging om vanuit een theorie of een plan de sociale en politieke werkelijkheid te willen hervormen. Marx heeft zich hiertegen verzet en de theorie in een juiste verhouding geplaatst met de verwezenlijking gekoppeld aan de realiteit. Ondanks deze expliciete duiding werd de theorie, geïncarneerd door de Partij, overheersend. Zij vervoemde de geesten van haar discipelen en bracht ze tot bepaalde houdingen en gedragingen die in tegenspraak waren met de realiteit. Zulks is ontegensprekelijk waar voor de U.S.S.R. De theorie verloor hierdoor haar revolutionair karakter en werd magisch. Ze begon de karakteristieken aan te nemen van een soort mythisch denken, die een collectiviteit omvangt en bijeenhoudt. Het marxisme heeft op die wijze zijn innerlijke en authentieke karakter verloren. Dit laatste wordt vaak gesteld, maar men stelt zich minder de vraag naar het waarom van deze evolutie. Hier dient aan de innerlijke tendentie van het marxisme gedacht worden: het marxisme wenste niet zomaar een filosofie, een gedachtenspinsel, te zijn, maar een wetenschap, een radicaal nieuwe wetenschap. Toen de Oktoberrevolutie deze "wetenschap" aan de macht bracht, begon het marxisme zich te ontwikkelen samen met de natuurwetenschappen en de techniek; hierbij trad ze op als hun inspiratiebron. Deze "wetenschap" was ook de beste richtlijn voor de internationale politiek en alleen het marxistische inzicht bood een superioriteit aan een leider als Stalin, zelfs al zou hij geen intellectueel geweest zijn.

Op dezelfde wijze denken de meeste communistische partijleiders. De marxistische ontleding van de politieke situatie in hun eigen land moet hen de overhand schenken. Het empirische bewijs hiervoor vinden ze dan in het persoonlijke of partijsucces, in de eerste plaats d.m.v. het stemmenaantal bij de verkiezingen. Het electoralisme of aanhangerschap als criterium voor de juistheid van inzicht leidt naar opportunistische en conformistische. Gelijkijdig treedt een totaal gebrek aan zin voor de werkelijkheid op.

Gedurende de laatste wereldoorlog legden de communisten, na 22 juni 1941, een groot enthousiasme aan de dag en schonken ze een diep en echt dynamisme aan het verzet dat tot dan toe een sluimerend bestaan had geleid. Was het de marxistische theorie die de communistische verzetsmensen zo geestdriftig maakte? Het was eerder een geloof, een drijvende overtuiging dat ze voor een

goede zaak, voor een betere mensheid streeden, dat ze kinderen van het licht waren in de strijd tegen de duisternis. De marxistische ontleding van de situatie dateren van na de feiten en zij schonken een wetenschappelijk en dus noodzakelijk karakter aan een collectief geloof, een collectieve mythe. Wellicht zou dit geloof zonder de marxistische theorie haar drijvende kracht verloren hebben, want slechts door die theorie werd ze geplaatst in het kader van de wetenschappelijke geest waarin ieder gelooft. Aldus verscheen het marxisme als de quintessens zelf van de wetenschap en hiermee ook als het stuwende enthousiasmerende geloof. Zo waren er communisten die gedurende de oorlog het nieuws verspreidden dat de Sowjet-wetenschap (die term werd veel gebruikt en is kenmerkend) een graankorrel had uitgevonden die tienmaal meer bloem leverde dan de gewone. Ook toen de Spoetniks de kosmos werden ingezonden, golden ze zowel als bewijzen voor de macht van de Sowjet-wetenschap als (en vooral) voor de juistheid van het marxisme-leninisme en zijn herosche Partij. Hierdoor werd een marxistische mythe verwezenlijkt en het is van essentieel belang zich ervan te bevrijden.

Er bestaan socialistische en communistische partijen. De communistische partijen geven zich uitdrukkelijk voor marxistisch uit. De socialistische partijen indertijd niet, behalve daar waar ze, zoals in Frankrijk of Italië, met een sterke communistische partij af te rekenen hadden.

De meeste socialistische partijen hebben geen globale theorie, niet eens over de Staat of de democratie. Ze wensen enkel de gevestigde maatschappij te verdedigen en deze door hervormingen te verbeteren. Daar de socialistische partijen niet over een theoretisch kader beschikken, hebben ze ook geen jeugdbewegingen, geen levendige en vormende scholen, geen denkers of theoretici. De laatsten zouden trouwens zeer gevaarlijk kunnen worden voor een socialistische partij, die hoofdzakelijk reformistisch en electoralistisch georiënteerd is.

Binnen de communistische partijen bestaat er wel een theorie en zijn er dus ook theoretici, maar aangezien die theorie daar een vaste lijn is, hebben de communistische theoretici geen gedachtenvrijheid, op enkele uitzonderingen na. Er dient in die context prioritair een onderzoek ingesteld te worden naar het verband tussen filosofie en partij.

De moderne partijen kennen eigenlijk geen voorgaande in de geschiedenis. Ze ontwikkelden zich in de 19de eeuw en hadden een vaag kerkelijk karakter. Eén der bronnen van het concept van "de partij" dient wellicht bij bepaalde denkbeelden binnen de Vrijmetselarij gezocht te worden. Een tweede bron is het parlementaire stelsel. Zo bestonden er twee partijen in het Groot-Brittannië van de 18de eeuw, met een eigen programma dat vaag beantwoordde aan een levens- en wereldbeschouwing. Ongetwijfeld hebben Saint-Simon, Proudhon,

Blanqui en Marx de revolutionaire, actieve partij ontwikkeld, iets waartegen Bakoenin zich verzette. De theorie van deze Partij vond vervolgens bij Lenin een volledige en grondige ontwikkeling, die door Stalin ook praktisch verwezenlijkt werd (9).

Het probleem van de Partij houdt verband met het cogito. Descartes negeert dialectisch de geschiedenis en de gegeven situatie. Met al het cogito wordt ineens tabula rasa gemaakt en er wordt een nieuwe weg ingeslagen. Descartes negeerde dus de theorie van de culturele integratie van de antropologen, zoals Ruth Benedict en vele anderen, die op een soort wereldbeschouwingsleer beroep doen. Marx erkent wel superstructuren, die van dynamisch belang zijn en geen epifenomenen vormen, maar op een bepaald moment komen deze in conflict met de eigendomsverhoudingen, waardoor een nieuw bewustzijn groeit vanuit de regerende klasse. Dit bewustzijn is het collectieve cogito dat ineens met een oude wereld tabula rasa maakt en aldus plaats biedt aan een nieuwe wereld. De "Partij" komt nochtans niet zomaar vanuit het niets: ze behoort tot de historische werkelijkheid. Wanneer een burgerlijke auteur zoals Klaus Mehnert (10), het bolsjewisme als een artificieel verschijnsel beschouwt dat niets te maken heeft met "de Russische mens", dan zoekt hij hiermee niet alleen een excuus voor het Duitse volksnazisme, maar miskent hij daarenboven de macht van de bewustwording, het collectief cogito van de Partij, en heeft hij, ondanks zijn talrijke wereldreizen, niet veel begrepen van het fenomeen dat het marxisme is. Bij zijn interpretatie van het marxisme doet hij een beroep op de theorie van de culturele integratie, waarbij het cogito steeds weer totaal miskend wordt.

Descartes heeft, door het cogito en het tabula rasa te poneren, de zin van de filosofie en het filosoferen terug op de voorgrond gebracht en haar doen herleven. De filosofische Enkeling zet een vraagteken bij al de gegeven instellingen en idealen of idolen die hem gevormd hebben. Hij brengt ze voor het tribunaal van zijn zelfbewustzijn dat als zodanig een absoluut karakter heeft en van waaruit hij de hele wereld opnieuw kan opbouwen. Die acte van het problematiseren werd door Kant verder doorgevoerd en gefundeerd. De moraal kan geen verinnerlijkt systeem van gewoonten zijn; zij is immers de bewustwording van de Enkeling waardoor die weet wat hem te doen staat en dus mogelijk is. Er zijn hiermee geen historische of andere contingenties gemoed, al kan het individu niet handelen zonder een bepaalde historische realiteit. Hierop legden Hegel, en na hem Marx, de nadruk, maar daardoor veranderde het cogito van teken: het werd een collectieve categorische imperatief.

De conservatieve gedachte verzet zich tegen de historische categorische imperatief. Zij beroept zich op het verleden en verklaart vanuit het Tsarenregime het Sowjetsysteem. De meeste burgerlijke en kleinburgerlijke verklaringen van "het bolsjewisme", zoals die van Nicolaj Berdjajew, zijn van deze aard en hetzelfde geldt voor de collectieve psychologieën zoals die van C.G. Jung. Om het

potsierlijke van al die verklaringen te illustreren, kunnen de oppervlakkige en zelf-verzekerde verklaringen over "het bolsjewisme" van de stichter van het Verdina-so, Joris Van Severen, dienen. Ware het niet dat die "diepe" ontledingën regelrecht naar de collectieve moord leidden, dan konden deze uitlatingen beschouwd worden als lachwekkend. Hetzelfde geldt trouwens ook voor andere fenomenen, zoals het anti-semitisme waarmee de joden in de westerse beschaving hadden en hebben af te rekenen.

Het fenomeen van de communistische partij staat op zichzelf. Zulke partij is geen Kerk, maar een drijvende, historische factor in de geschiedenis, die de gebeurtenissen begrijpt en er op anticipeert. Indien een communistische partij de historische gebeurtenissen naloopt en in electoralisme verzandt, indien ze zich onderwerpt aan een andere macht en er het instrument van wordt, dan heeft ze gefaald en is ze geen echte communistische partij meer. Trotsky heeft dit ingezien en zijn kritiek op het stalinisme betreft geen persoonlijke tegenstelling, maar is fundamenteel. Stalin sloot zich op conservatieve wijze aan bij het despotische verleden en de partij werd een kerkelijke repressie-instelling. Trotsky bleef bij het collectieve cogito; daarom hield hij zich aan het internationalisme en de permanente revolutie.

NOTEN

(1) P.J.Proudhon, *Les confessions d'un révolutionnaire*, Paris, Rivière, 1929, p. 435.

(2) Ibidem, p. 436.

(3) *Marx aan Proudhon*, Brussel 5 mei 1846, Ibidem, p. 433.

(4) *Misère de la Philosophie*, in : Oeuvres, Paris, Pléiade, 1963, I, p. 12.

(5) Cfr. zijn laatste werk : *Marx, sa vie, son oeuvre, avec un exposé de sa philosophie*, Paris, P.U.F., 1964, pp. 17-42 en *Métaphilosophie*, Paris, Editions de Minuit, 1965.

In *Le langage et la société*, Paris, Gallimard (Collection "Idées"), 1966, pp. 17-22, erkent hij een "philosophie générale". Eigenlijk is Henri Lefébvre met zichzelf niet in het klare over de zin en de betekenis van "het einde van de filosofie" en van "de filosofie" zelf.

(6) *Wat doen?*, in *Werke*, Berlin, Dietz, 1959, V, p. 386.

(7) Ibidem, p. 386.

(8) Cfr. Afanassiev, *Les principes de la philosophie*, Moskou, s.d. (1962?), p.5: "La philosophie marxiste a, comme toutes les sciences, son objet."; p. 15: "Définir l'objet de la philosophie marxiste, cela signifie délimiter les questions qu'elle étudie, expliquer en quoi elle se distingue des autres sciences."

Hier verschijnt weer de oude wetenschappelijke filosofie waartegen Marx met zoveel klem gediscussieerd heeft. Wel voegt de auteur er verder (p. 19) bij dat de marxistische filosofie revolutionair is, maar steeds op een beschouwelijke wijze: "Elle ne reconnaît pas d'ordre sociale immuable ni de fondements éternels à la propriété privée, elle donne les raisons de l'inéluctable disparition du capitalisme et de la victoire d'un régime nouveau, socialiste, elle montre la voie et les moyens de parvenir à l'édification du socialisme et du communisme" (pp. 19-20). Dit alles is speculatief, het heeft met de praxis een abstract verband.

Cfr. ook M.A.Dynnik, M.T.Jowtschuk, B.M.Kedrow, M.B.Mitin, e.a., *Geschichte der Philosophie*, Berlin, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1962 (uit het Russisch vertaald), I:

p. 5: "Die Philosophie ist eine Form des gesellschaftlichen Bewusstseins; sie hat die Auffassungen von den allgemeinen Gesetzen des Seins und des Denkens sowie vom Verhältnis zwischen Denken und Sein zum Inhalt. Die Philosophie ist stets Weltanschauung bestimmter Klassen oder Gruppen der Gesellschaft".

Steeds gaat het om een zogenaamd grondprobleem van de filosofie, dit van de verhouding van 'zijn' en 'denken', van 'materialisme' en 'idealisme'.

(9) Het probleem

ERRATA p.46

toevoegen:

(9) Het probleem van de ideologische rol van de Partij dient zeer grondig behandeld te worden.

Pierre Broué, Le parti bolchévique, Paris, Editions de Minuit, 1962, geeft heel veel feiten, het betreft hier eerder een historiek.

(10) Der Sowjet-Mensch, Stuttgart, Deutsche Verlaganstalt, 1959.

VERTALING FRANSE CITATEN

(A) "Laten we, als U wil, samen zoeken naar de wetten van de maatschappij, de manier waarop die wetten tot stand komen, het proces waarmee we erin slagen die te ontdekken; maar in 's hemelsnaam!, als we al de a priori dogmatismen hebben vernietigd, laten we er dan niet over denken om op onze beurt het volk te indoctrineren; laten we niet in de contradictie vervallen van uw landgenoot Martin Luther, die na de omverwerping van de katholieke theologie meteen, met de hulp van excommunicaties en verwensingen, een protestantse theologie in het leven riep. (...) Laten we een goede en loyale polemiek voeren, laten we de wereld een voorbeeld geven van kundige en vooruitziende tolerantie, maar laten we niet, omdat we de leiding hebben van een beweging, de leiders worden van een nieuwe intolerantie, laten we onszelf niet uitroepen tot apostelen van een nieuwe religie, al is het dan de religie van de logica, de religie van de rede. Laten we alle betuigingen aanhoren en aanmoedigen; laten we alle uitsluitingen, alle mysticismen bestrijden; laten we nooit een vraag als definitief beantwoord beschouwen, en als we al onze argumenten tot de laatste toe hebben uitgeput, laten we dan, als het nodig is, opnieuw beginnen, met welsprekendheid en ironie."

(B) "Onze proletariërs hebben zo'n grote nood aan kennis, dat ze ons slecht zouden ontvangen, als we hun niets anders hadden te bieden dan het drinken van bloed."

(C) "Hoed U voor die parasiet. Misschien zal ik U later meer zeggen over dit individu."

(D) "Het is duidelijk dat de historische en descriptieve methode van M.Proudhon voor alles dient, op alles een antwoord biedt, alles verklaart. Als het erom gaat een historische verklaring te geven van het ontstaan van een economisch idee, dan stelt hij aan andere mensen voor, aan zijn medewerkers in diverse functies, dat ontstaan te verwezenlijken, en alles is gezegd."

(bijlage bij V.M.T. 26ste jg. nr.2)